

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ПРОФІЛІЗАЦІЇ

У статті обґрунтовано теоретичний і методичний концепти проблеми диференціації шкільної літературної освіти, конкретизовано завдання літературного навчання в умовах профілізації, розкрито специфіку вивчення літератури на заняттях курсів за вибором.

Ключові слова: диференціація, шкільна літературна освіта, профільне навчання, курси за вибором.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної шкільної літературної освіти є орієнтація на диференціацію, варіативність та багатопрофільність. Профілізація як вид диференційованого навчання потребує обов'язкового врахування особливостей допрофільної підготовки, умов і цілей, що обумовлюють вибір старшокласниками профілю навчання відповідно до особистісних предметних орієнтацій і життєвих планів. Школярі схильні до вивчення гуманітарних предметів, зокрема української літератури, характеризуються підвищеним інтересом до художньої літератури, високим інтелектуальним рівнем і творчими здібностями, розвиненими образним мисленням та емоційністю, багатством лексичного запасу, різноманітністю мистецьких зацікавлень (музика, живопис, театр, кіно тощо).

Диференційований підхід до вивчення української літератури в школі на профільному рівні реалізується через її поглиблене опрацювання. Профільне вивчення української літератури орієнтоване на паралельне опрацювання курсів зарубіжної літератури, художньої культури, літературних курсів за вибором тощо.

Основні завдання *профільної шкільної літературної освіти*:

- усвідомлення старшокласниками вибору суспільно-гуманітарного напрямку навчання для професійного самовизначення та життєвої самореалізації;
- забезпечення наступності та перспективності шкільної літературної освіти учнів на рівні стандарту та профільному рівні з орієнтацією на майбутню професійну діяльність;
- створення умов для задоволення читацьких інтересів, розвитку творчих нахилів і здібностей старшокласників;
- ознайомлення учнів із високохудожніми здобутками літератури та культури на уроках літератури (української, зарубіжної, національних меншин) та на заняттях курсів за вибором;
- підвищення рівня предметної читацької компетентності старшокласників;
- забезпечення оптимальних умов для розвитку ключових компетентностей особистості.

У сучасній шкільній літературній освіті тенденція щодо профілізації навчання увиразнюється в навчальних програмах та набуває практичної реалізації у предметних курсах і літературних курсах за вибором. Так, в оновленій програмі з української літератури для 10-11 класів (профільний рівень) (2017) завданнями літературної освіти визначено «збагачення читацького досвіду учнів; усвідомлення ролі літератури як засобу самопізнання; використання досвіду читацької діяльності для вирішення життєвих проблем; поглиблення розуміння художнього твору як результату світоглядних і мистецьких пошуків автора, художніх засобів – як засобу донесення до читача авторської ідеї; розвиток сформованих умінь і навичок в усіх видах читацької діяльності, оволодіння різноманітними читацькими стратегіями; удосконалення вмій діалогічної взаємодії з текстом, інтерпретаційних умінь; вироблення алгоритму прочитання художніх творів різних естетичних систем, напрямів, жанрів, стилів» [4].

Одним зі шляхів диференціації та індивідуалізації літературного навчання є широке впровадження в освітню практику курсів за вибором, що вивчаються в межах варіативного

компонента змісту шкільної літературної освіти. Основні функції літературних курсів за вибором можна окреслити як поглиблення та розширення змісту профільних навчальних предметів «Українська література», «Зарубіжна література» (інтегрований курс «Література») та «Художня культура»; забезпечення профільної початкової професійної спеціалізації навчання; підвищення культурної компетентності випускників. За призначенням літературні курси за вибором доповнюють зміст профільних дисциплін і забезпечують обдарованим школярам підвищений рівень вивчення української та зарубіжної літератур, або ж зорієнтовані на міжпредметні зв'язки та надають можливість вивчати суміжні навчальні предмети на профільному рівні.

Диференціація літературних курсів за вибором на *спеціальні* на *факультативні* зумовлена специфікою їх дидактично-методичного призначення та умов реалізації.

Літературні спеціальні курси доповнюють, поглиблюють (а не дублюють) зміст навчальних предметів державного освітнього компонента (українська література, зарубіжна література, літератури національних меншин, художня культура), що визначає спеціалізацію філологічного напрямку. Літературні спецкурси проводяться в класах української, іноземної філології та історико-філологічного профілю. Такі спецкурси обираються старшокласниками із кількох запропонованих та є обов'язковими для вивчення. Проведення занять літературних спецкурсів фіксується вчителем у класному журналі з урахуванням вимог щодо записів предметів інваріантного компонента шкільної освіти. Специфіка проведення *літературних спецкурсів* визначається:

- різноманітністю шляхів аналізу та інтерпретації художнього твору (раціональне поєднання послідовного, пообразного, ідейно-тематичного, комплексного, композиційного аналізу із компаративним, структурно-стильовим, художньо-семантичним тощо);
- практикуванням контекстного вивчення літературно-мистецьких явищ;
- детальним оглядом мистецьких епох, художніх напрямів та стилів митців;
- поглибленим опрацюванням теоретико-літературних джерел;
- продуманим застосуванням біографічного підходу (ознайомлення з епістолярієм, мемуарами письменника, спогадами про митця тощо);
- використанням інноваційних технологій навчання, що сприяють розвитку вмінь самостійної пізнавально-дослідницької діяльності та творчих здібностей старшокласників;
- організацією творчих зустрічей випускників із митцями та представниками гуманітарно-філологічних професій (філолог, викладач, учитель-словесник, журналіст, теле-, радіоведучий, редактор, коректор, працівник прес-служби, перекладач тощо).

На заняттях спецкурсу оптимальними можуть бути такі *методи* та *прийоми* організації навчальної діяльності учнів, як шкільна лекція, бесіда, самостійна робота, виконання різних видів творчих завдань, проведення дискусій, опрацювання літературно-критичних джерел, епістолярію митців, підготовка повідомлень, доповідей, рефератів, навчальних проектів тощо. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на таких заняттях (віртуальні екскурсії, мультимедійні презентації, слайд-шоу, динамічні таблиці, добірки аудіо та відео матеріалів, DVD фільми, мультимедійні презентації, веб-квести, кейс-метод тощо) поповнює методичний арсенал учителя, робить процес вивчення мистецьких творів модерністичним, результативним, відповідним до читацьких інтересів і пізнавальних можливостей сучасних учнів. Для якісного опрацювання навчального матеріалу спецкурсу рекомендується максимально використовувати різні форми організації позашкільної роботи, зокрема відвідування музеїв, картинних галерей, виставок, театрів, кінотеатрів і бібліотек. Традиційне оцінювання навчальних досягнень учнів на заняттях спецкурсу здійснюється на основі «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з української, зарубіжної літератур та літератур національних меншин», затверджених Міністерством освіти і науки України. Вчитель також може практикувати й інші форми оцінювання: електронне портфоліо, комп'ютерне тестування, оцінювання за програмою Plickers.

Літературні факультативні курси – це навчальні заняття, зміст яких, на відміну від спецкурсів, безпосередньо не пов'язаний із загальнообов'язковим навчальним матеріалом шкільних філологічних дисциплін. Такі заняття обираються учнями для ознайомлення з різноманітними сферами знань і людської діяльності, мистецькими явищами, тобто для

розширення світогляду загалом. На факультативах розглядається навчальний матеріал певного обсягу (розрахований на 17 або 35 навчальних годин) і структурно завершеного змісту, що вивчається протягом конкретного періоду. Літературні факультативи рекомендуються як у класах філологічного, так і суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного, природничо-математичного та спортивного напрямів, оскільки є однією із ефективних форм диференціації навчання, у ході якого успішно реалізуються принципи особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів.

Учені-методисти вибір методів і прийомів навчання на літературних факультативах обґрунтовують диференціацією рівнів читацької діяльності (відтворення, частково-пошуковий, дослідницький) та пізнавальної самостійності учнів, оскільки «одним із завдань навчання на факультативі є формування і розвиток у школярів умінь і навичок пізнавальної самостійності..., що дозволяє учням самостійно, шляхом творчого застосування наявних у них знань і прийомів аналізу розуміти ідейно-естетичний зміст твору, відображені в ньому події, характери тощо» [2, с. 129]. Рівень навчальних досягнень учнів, сформований на факультативних заняттях, рекомендовано оцінювати за результатами виконання певних видів робіт (творчі завдання, реферати, навчальні проекти тощо) за шкалою «зараховано – не зараховано». Ведення такого курсу фіксується вчителем у журналі факультативних занять.

Успішну реалізацію ідей шкільного профільного літературного навчання забезпечує розроблений науковими співробітниками відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України програмово-методичний супровід літературних курсів за вибором, схвалений МОН України для використання у закладах загальної середньої освіти [1; 3; 4]. Так, змістове наповнення навчальної програми спецкурсу «Шедеври модернізму: вивчення української та зарубіжної літератури у мистецькому контексті» та методичного посібника «Вивчення літератури модернізму в старших класах» орієнтує на розкриття типологічних ознак модернізму як мистецько-літературного явища кінця XIX – початку XX ст. та кожного конкретного його художнього напрямку (символізм, імпресіонізм, неоромантизм, експресіонізм, футуризм), впливу філософських теорій рубежу віків на становлення конкретного художнього напрямку модернізму та безпосередньо на творчість конкретного митця-модерніста, розмаїття різних видів мистецтва європейського модернізму та самобутності українського модернізму; представлення біографічних відомостей і загальної характеристики творчості європейських та українських митців-модерністів, найвизначніших творів конкретного модерністського художнього напрямку та їх характерних стильових ознак [4].

Спецкурс має вагомий дидактико-методичний потенціал для розвитку ключових і предметної читацької компетентностей старшокласників. Його знанневий компонент спрямований на формування в учнів загального уявлення про модернізм як мистецько-літературне явище другої половини XIX – початку XX ст. та вплив світоглядних теорій на його послідовне утвердження; розуміння характерних ознак художніх різновидів модернізму (символізм, імпресіонізм, неоромантизм, експресіонізм, футуризм, неокласика тощо), своєрідності явища українського модернізму, оволодіння інформацією про видатних європейських та українських митців-модерністів та їхні визначні твори; діяльнісний компонент – на розвиток в учнів умінь аналізувати й інтерпретувати мистецькі та літературні твори в контексті естетики кожного із художніх напрямів модернізму; емоційно-ціннісний – на усвідомлення високої художньої значущості шедеврів модернізму.

Отже, ефективність профільної шкільної літературної освіти обумовлюється такими чинниками, як реалізація особистісно орієнтованого підходу, компетентнісна спрямованість організації навчальної діяльності; вивчення художнього твору як мистецького явища, врахування мистецького контексту та міжпредметних зв'язків як умови цілісного осмислення естетичної вартісності літературних творів; пріоритет аналітичної роботи у процесі поглибленого осмислення художнього твору; використання інноваційних технологій у літературному навчанні.

Література

1. Літературні курси за вибором в умовах профільного навчання: 10 (11) класи: зб. програм; відпов. за випуск Т. О. Яценко. – Київ: Пед. думка, 2011. – 88 с.
2. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.

3. Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором у профільній школі: монографія; за заг. ред. Т. О. Яценко. – Київ: Пед. думка, 2012. – 200 с.
4. Українська література (профільний рівень) : програма для 10-11 класів ЗНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/> – Назва з екрану.
5. Яценко Т. О. Вивчення літератури модернізму в старшій школі: метод. посіб. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. – 144 с.